

Mihal Ajvaz

Drugi grad

Preveo s češkog

Vladan Matić

Beograd, 2011.

1. Knjiga u ljubičastom povezu

U antikvarijatu u Karlovoj ulici prelamio sam pogledom po naslovima knjiga i s vremena na vreme virio kroz izlog: počeo je da pada gust sneg, s knjigom u ruci posmatrao sam snežne vrtloge koji su se uzdizali pred zidinama crkve Svetog Spasa, ponovo se vraćao knjizi; udisao sam njen miris i pogledom preleteo preko stranica dok sam tu i tamo čitao odlomke rečenica, koje su tajanstveno prosijavale u istrgnutoj stvarnosti.

Polako sam prelamio prstom po nizu hrbata knjiga na polici; najednom mi je prst zapao u tamnu pukotinu između debelog francuskog toma o poljoprivredi i knjige na čijem je iskrzanom hrbatu stajao natpis *Geburtshilfe bei Rind und Pferd*, na dnu pukotine dodirnuo sam neuobičajeno glatku ivicu. Grubo sam duboko iz police iščupao knjigu u omotu od ljubičastog somota, na kojem nije bilo ni naslova, ni imena autora, i otvorio je: stranice su bile štampane nekim nepoznatim pismom; bez razmišljanja sam knjigu prelistavao, nakratko pregledao zakučaste arabeske u predgovoru, koje su me podsetile na kovitlanje snega, a onda sam knjigu zatvorio i gurnuo je nazad među one učene rasprave, tako da je odmah ispunila prazninu među njima. Nastavio sam da hodam pored police, zatim se vratio i ponovo posegao

za knjigom u ljubičastom somotu, na trenutak sam je držao ukoso, napola izvučenu iz reda. Lako sam mogao da je ponovo u njega vratim, i nastavim obilazak, kao što sam radio mnogo puta, mogao sam da izađem u vejavicu, da nastavim put ulicom, da se vratim kući. Jer ništa se zapravo nije dogodilo, ništa čega bi se čovek sećao, ništa što bi imao da zaboravlja. Ali meni je bilo jasno da slova, kojima je knjiga bila štampana, ne pripadaju nijednom pismu našeg sveta. Još uvek je bilo moguće da jednostavno ne prođem pored otvora iz kojeg me je zapahnuo uznemirujući i privlačni dah, da ostavim da pukotinu prekrije brzorastuće tkanje stvarnosti. Nije prvi put došlo do ovakvog susreta; kao i svako drugi, i ja sam mnogo puta u životu prošao pored odškrinutih vrata koja su vodila negde drugde – duž hladnih hodnika tuđih zgrada, po dvorištima i periferijama gradova. Granica našeg sveta nije udaljena, ne proteže se na horizontu i po dubinama; blede svetluca u najtešnjoj blizini, a u sivilu ivica našeg najintimnijeg prostora stalno zavirujemo, a da toga nismo ni svesni, u drugi svet. Neprestano hodamo kraj obala i ivica prašuma, čini se da se naši gestovi izdvajaju iz celina kojima pripadaju i ovi zatvoreni prostori, da na čudan način iskazuju njihovo tamno postojanje, a pri tom ne primećujemo huku talasa i krike životinja, uznemirujuću pratnju naših reči (i, verovatno, njihov tajanstveni praiskon), ne obraćamo pažnju na škripu dragog kamenja u nepoznatom kutku zemlje, obično celog života ni jedan jedini put ne silazimo s puta. Kakvi su zlatni hramovi u džungli do kojih bismo stigli? S kakvim zverima i čudovištima bismo se borili, na kakvim ostrvima bismo zaboravljali na svoje planove i ciljeve? Da li zbog fascinantnog plesa snežnih priviđenja s one

strane stakla, da li zbog ironijske ljubavi prema sudbini što se rodila iz poraza proteklih godina, šta god tome bio uzrok, strah od prekoračenja granica oglasio se tek slabašno, kao iz navike, i odmah zamukao; izvukao sam knjigu i ponovo je otvorio, posmatrao sam slova koja su ravnodušno ležala, obla, a istovremeno sa oštrim kukama na obodima, bila su to lica koja su u sebe zatvorena ili se u sebe zatvaraju, bila su nekako vrištavo povučena i istovremeno naježena, ali na mnogim mestima kao da su bila nasilno iskidana šiljatim klinovima koji su u njihov unutrašnji prostor prodirali spolja, ponegde se opet činilo da se naduvena slova rasprskavaju pod pritiskom nekakvih narastajućih unutarnjih sila. Na kasi sam platio knjigu, stavio je u džep i izašao iz radnje. Napolju se u međuvremenu sasvim smrklo, a sneg se kovitlao pod svetlošću uličnih svetiljki.

Kod kuće sam upalio lampu na stolu kraj prozora, seo i počeo pažljivo da pregledam knjigu. Polako sam okretao listove, u osvetljenom krugu lampe izranjala je jedna stranica za drugom, kao da isplivavaju iz tamnih dubina, poput nizova čarobnih ogrlica ređali su se na stranicama redovi oblihi i šiljatih slova. U dahu slova, koji se uznosio nad stranicama, mreškale su se nekakve tamne priče koje su se odigravale u džunglama i prostranim a zakučastim gradovima, na trenutak mi se učinilo da je zasvetlela poneka slika iz tih priča, zlo lice fanatičnog sledbenika fantastične jeresi, tihi korak zveri u dubini noćne palate, uznemirujući gest ruke u svilenom rukavu, komad razvaljene kamene ograde među lejama u vrtu. Otkrio sam da se u knjizi nalazi i nekoliko bakropisa. Prva ilustracija prikazivala je prostrani prazan trg, kojim je vladala nekakva snena simetrija, popločan melanholič-

nim prekrivačem nalik šahovskom polju koje se gubilo u perspektivi; usred trga uzdizao se obelisk, čije podnožje je činio pravilan mnogougao od uglačanog kamena, s obe strane obeliska stajale su trospratne fontane, a voda koja je padala iz posude u posudu na slici izazivala je utisak mrtve i nepokretne telesine. S tri vidljive strane trg je bio zatvoren pročeljima palata sa monotonim visokim kolonadama iznad pravilnih stepeništa. Po kratkim i oštrim senkama moglo se zaključiti da je podne vrelog letnjeg dana negde na jugu. Na početku sam mislio da je trg potpuno opusteo, ali sam odmah potom primetio nekoliko sitnih figura, u nesrazmeri sa džinovskim građevinama, a njihovi obrisi gubili su se u gustim linijama koje su ocrtavale senku u kolonadama dve sučeljene palate. Na mermernim pločama kraj zida palate s leve strane ležao je na leđima mladić s raširenim rukama, nad njim se naginjao tigar, pritiskao ga moćnom šapom i ujedao za vrat. Nevešto prikazana tamna krv koja je šikljala iz rane izgledala je kao uzburkani gejzir. U podnožju stuba palate na suprotnoj strani trga udobno se baškarila neko licina muškaraca, koji su pušili lule i igrali karte; o tome šta se dešava na drugom kraju trga ili nisu ništa znali, ili ih nije bilo briga. Nešto dalje je među stubovima stajao muškarac sa ženom: muškarac je razmahanim gestom pokazivao, preko praznog prostora trga užarenog suncem, na tigra-ubicu dok je žena lomila ruke i upinjala se ka udaljenoj kolonadi. Na drugom bakropisu nalazio se anatomski presek biserne školjke koja leži na blatnjavom dnu, treća ilustracija bila je prikaz nekakve mašine čiji su delovi bili spojeni složenim prevodnim kaiševima i mnogobrojnim užljebljenim zupčanicima s pažljivo išrafiranim zupcima.

Ostavio sam otvorenu knjigu na stolu i otišao da legnem. Kad sam zatvorio oči, u tami su se njihala obla i šiljata slova, njihovi redovi su se lomili i savijali, pretvarali se u snežne vrtloge koji su se kovitlali pod uličnim svetiljkama. Osećao sam teskobu od nepoznate i nepojmljive stvari koju sam uneo u sopstveni dom kao jaje crne kokoške. Ali, govorio sam sâm sebi da je moj nemir možda suvišan, da će knjiga, kao i tolike uznemiravajuće stvari koje su hrupile u naš svet, tiho i neupadljivo urasti u dobropoznati prostor i da će upiti njegove sokove.

Usred noći sam se probudio; kad sam otvorio oči, video sam da nad stranicama knjige leluja slaba zelenkasta svetlost. Ustao sam i prišao stolu: slova knjige su svetluca; u njihovom bledom svetlu zelenkasto su prosijavale pahuljice koje su polako padale na sims iza prozorskog stakla.

2. U Univerzitetnoj biblioteci

Odlučio sam da svratim do Univerzitetske biblioteke i potražim knjigu nekog stručnjaka. Naučni radnik kod kog su me poslali smestio se u potkrovlju, u podugačkoj niskoj prostoriji, gde su se u kosim prugama svetlosti vrtložila zrnca prašine, a po podu i stolovima uzdizali se krivi i nesigurni stubovi nagomilanih knjiga. Provuкао sam se stazicom koja je krivudala među stogovima što su se gibali u ritmu mojih koraka, nad knjigama na pisaćem stolu izronilo je glatko, debelo lice muškarca od četrdesetak godina.

Kada sam mu pokazao knjigu iz antikvarijata, dugo ju je zamišljeno razgledao, a onda mi je vratio i rekao: „Nažalost, ne umem da čitam ovo pismo, a ne znam ni koji ga narod koristi. Ali sam se s tim slovima u životu već jedanput sreo. Kada sam po završetku fakulteta počeo da radim u Univerzitetnoj biblioteci, dobio sam zadatak da se staram o knjigama koje smo dobili na poklon i u nasleđe. Jednog proleća poslali su me da pregledam veliku biblioteku u stanu čiji je vlasnik umro bez naslednika. Saopštili su mi broj zgrade na Smetaninoj obali i ime koje je trebalo da potražim na vratima. Otišao sam tamo uveče posle radnog vremena. Ključem, koji su mi dali, otvorio sam vrata i ušao u prazan stan, već u ho-

lu preplavio me je zapah nekakve trule raskoši: prolazio sam kroz velike prostorije, posvuda je bilo mnogo sitnih metalnih skulptura nagih žena, hrtova i konja, svuda su se valjali omlohaveli jastuci oklembesjenih resa, uvrtales izvaljene postave. Zidovi jedne sobe bili su pokriveni od poda do tavanice zastakljenim policama s knjigama. Kroz otvoren prozor mogla je da se vidi zatamnjena petšinska padina s belim rascvetanim krošnjama, pored vidikovca upravo je zalazilo sunce, po staklima polica razlivalo se sivoljubičasto svetlo večernjeg neba. U polici, koja se nalazila na zidu naspram prozora, bila je nezastakljena tamna niša, u koju je neko, ko zna kad, smestio ogledalo u secesijskom stilu s neobičnim figuralnim postoljem od metala: oval ogledala držala je u ispruženim rukama nasmejana, čulno protegnuta žena s metalnom raspuštenom kosom koja se rasipala u prostoru, žena je sedela opkorativši savijena leđa delfina koji iskače iz ukočenog metalnog talasa. Pored ogledala na tronošću stajala je staklena posuda napunjena prozračnom tečnošću.“

Naučni radnik je svoje izlaganje pratio prilično razmahanom gestikulacijom, koja je opasno potresala brda knjiga na stolu. Kada je govorio o ženi na delfinu, pokušao je da približno dočara njen položaj, ali je pri tom jagodicama prstiju zapinjao o stub knjiga: stub se zaklatio, blago je dodirivao susedne stubove i u njima probudio mehanički lelujavi pokret; na sreću je učenjak posle izvesnog vremena uspeo da umiri oživeli sto. „U poslednjim zracima sunca zasvetleli su pod staklom u polutama sobe rubini usađeni u hrbat kožnog poveza. Kada sam dotakao staklo, sunce je iščezlo iza Petšina i blede svetlucajuća biblioteka naglo je potamnela. Odmakao sam staklo uzanim žljebom i izvukao knjigu ukori-

čenu rubinima. U stanu je bila isključena struja, pa sam s knjigom prišao otvorenom prozoru kako bih uhvatio poslednje zrake dnevne svetlosti. Knjiga je bila zatvorena kovanom metalnom kopčom u obliku smotane zmijske oči od dragulja. Upravo u trenutku kada sam otvarao kopču, na tamnom obronku Petšina među krošnjama je zasvetlelo prodorno zeleno svetlo. To je sigurno samo slučajnost, rekao sam sebi, ali kada sam kopču zatvarao, svetlost se odmah ugasila. Ponovo sam otvorio kopču i svetlo se opet pojavilo. Zeleni zrak svetlosti sijao je u sivilu sobe kao upereno svetleće koplje, na staklima sučeljenih polica kose zelene linije su se u beskonačnost odražavale u zatamnjenim i nejasnim redovima, u dubinama prostorije zrak je sezao do sredine ovala ogledala, koje je držala metalna lepotica na delfinu, odbijao se i prolazio upravo kroz sredinu staklene posude, koja je zasvetlela otrovnozelenim sjajem. Učinilo mi se da iz posude navire muklo grgoljenje, ali me je knjiga, koju sam držao u ruci, u toj meri opčinila da se zbog toga što se dešavalo u posudi nisam uznemiravao. Da, gledao sam ista slova kao ova u knjizi koju ste doneli. Začudo sam okretao stranice s nepoznatim znacima i nisam obraćao pažnju na to da se prostorijom širi sladunjavi zapah. Uskoro su slova počela da se menjaju na čudan način. U njihovim linijama sve jače je pulsirala nekakva struja, slova su se u njenom ritmu osvetljavala i gasila kao zažareno ugljevlje u koje neko duva u pravilnom ritmu. Pri svakom osvetljavanju osetio bih nepoznatu i stalno rastuću slast, pulsiranje se ubrzavalo sumanutom brzinom, ali se onda sve naglo ugasilo, na stranicama knjige nalazila su se crna slova kao odvratne mrtve bube, osećaj slasti nadomestili su odvratnost i strah. Čuo sam potmulu huku. Pogledao

sam kroz prozor i iza Petšina ugledao nadolazeći talas cunamija, koji je bio visok skoro kilometar. Naglo se približavao, prešao je preko petšinskog grebena i usput razbio vidikovac. Zatvorio sam oči u očekivanju strašnog vodenog udara. Huka je stalno narastala, a onda je sve najednom utihnulo. Na trenutak sam stajao zatvorenih očiju i osluškivao čudnu mrtvu tišinu, zatim sam otvorio oči i video: tamni vodeni zid koji se uzdizao, nepokretan, nadohvat ruke sa one strane prozora. Nagnuo sam se kroz prozor i umočio prste u hladnu vodu.“

Naučni radnik je ponovo počeo da prikazuje kako je protezao ruku kroz prozor, ponovo je pri tom rasklimatao jednu gomilu knjiga, ali su ovaj put knjige glatko popadale, neke su dugačkom putanjom sletale sa stola, listajući se u letu i belasajući stranicama pre nego što su s tupim treskom popadale na pod. Učenjak ih je ostavio da leže i nastavio s pripovedanjem: „Iz vodenog zida isturila je glavu velika crna riba, dugo se hrapavo smejala i rekla glasom isprekidanim smehom: 'Celog života si pokušao da zaboraviš na to kako si sedeo sam usred sklopljenih sedišta u prljavom bioskopu u zaturenoj ulici u Radlicama i gledao žurnal koji je prikazivao nekakve snimke s morskog dna, na kojima je nad finim peskom plivalo jato sitnih svetlucavih ribica: ribice su se naglo trgle i sjedinile u pokretnu skulpturu, otelovljenje scene koja prikazuje kako se u staničnom restoranu u Bakovu nad Jizerou ljubiš s mehaničkom lepoticom (uvek su te više privlačile veštačke žene, razneživalo te je otkucavanje njihovih zupčanika dok kraj tebe leže u tišini noći), s devojkom koja je živela – iako je u dugim pismima svom tvorcu pisala da je to na putu ka Prevlaci – u drljavim kućama s češkim đavolima, koji su mljackali dvopeke i

klimali glavom dok im je monotono pripovedala o ružičastim lampama što svetle pod ledom ribnjaka među noćnim poljima na udaljenim tamnim zvezdama, za buduća sećanja, ali su se pri tom tajno dogovarali da je rastave i od njenih delova sklope skulpturu svoje Majke, ili čak Majku samu. Iz predvorja bioskopa čuo se kašalj. Bilo je to gore nego kad si jednog oblačnog novembarskog dana prolazio napuštenim šorom nekog sela kraj Praga i najednom se iz zvučnika na stubu čuo glas, koji je ironičnim tonom čitao tvoju studiju o Gralu seoskih pošta koja je ležala na dnu fioke tvog pisaćeg stola i nikad je nikome nisi dao na čitanje, pošto je to bio tvoj jedini rad, u kojem si otvoreno imenovao (i s tim najodvratnijim suglasnicima, koji se rađaju iz lenjih i izopačenih pokreta jezika u vlažnoj tami usta) to što mljackavo ispuzava iz duboke jame usred tvoga stana. Nekakva katedrala Svetog Vida, nešto veća od one na Hradčanima, kreće se po Sobeslavu brzinom od 270 km/sat, Prevlaka se uzdiže nad svetlećim dubinama dva mora. Klavir se pretvorio u rakove i razlio po sobi, još uvek nije došao zgodan trenutak da se začuje muzika, još ne, boginje u srebrnim omotačima još uvek nisu propale kroz tavanicu do skupštine čudovišta. Piktogram sa spiralom na sredini, oslikan tušem po leđima čilih klavirskih rakova, izražava se zvukom koji podseća na kijanje u betonskom bunkeru i znači: zaboraviti na povlačenje rukama sa zelenim prstjenjem u zatamnjenoj sobi u kući nad jezerom. (Mnogo je raznih Kina, na čijim obodima živimo, u svim sobama susednog stana nalaze se pirinčana polja.) Hteo si da pobegeš iz bioskopske dvorane, ali su sva vrata bila zaključana; kada si počeo u njih da udaraš pesnicom, prikrala se stara razvodnica, kroz pukotinu među krilima dveri

ti je saopštila, naprežući se da potisne smeh, da ćeš u prljavoj hladnoj sali sedeti hiljadama godina i stalno iznova gledati najneprijatnije scene iz svog života, koje na platnu izvode pokretna jata ribica.

Ničega se više ne sećam. Probudio sam se u bolnici; ispostavilo se da je u staklenoj posudi bila hemijska supstanca koja pod uticajem svetla određene talasne dužine oslobađa gas, snažnu halucinogenu drogu. Imao sam sreće što su susedi osetili čudan miris i provalili u stan; našli su me kako ležim bez svesti na tepihu. Da sam nešto duže udisao gas, saopštili su mi lekari, nikad se ne bih probudio iz užasnih snova, živeo bih u Pragu koji neprestano ugrožavaju talasi cunamija, koji narastaju iza Petšina i Hradčana, obraćale bi mi se crne ribe. Knjiga ukrašena rubinima nestala je iz prostorije i nikada više nije nađena. Do današnjeg dana nikada više nisam naišao na knjigu koja bi bila štampana istim pismom. Ali slova sam video još jednom: bila su urezana u zid pisoara u kafani u Starom gradu pod Landštejnom, pored crteža hobotnice koja pipcima davi tigra.“

Neko vreme smo obojica ćutali; pokušao je da raširenim rukama umiri talasanje knjiga na stolu, ali su njegovi dodiri remetili sve više knjiga, na kraju je odustao, sedeo je ćutke za stolom i povremeno gledao kroz prozor dole na dvorište pokriveno snegom. „I niste pokušali da istražite tajnu te knjige?“ upitao sam ga.

„Kako da ne, na početku sam se svugde raspitivao o njoj, svakome sam crtao slova, onako kako sam ih zapamtio. Niko ni o knjizi ni o nepoznatom pismu ništa nije znao, ali je svakome iz sećanja izronio poneki zaboravljen događaj, neki čudan susret koji bi mu neočekivano otkrio drugačiji prostor, počeo bi o tome da pripoveda,

ali bi onda obično na pola priče zastao i naglo prešao na drugu temu. Neko bi na vlažnom tepihu dnevne sobe ujutro otkrio živu morską zvezdu koja savija pipke, neko drugi bi noću čekao voz na maloj železničkoj stanici, pa bi ušao u vagon čiju bi unutrašnjost činila hladna gotička kapela. Iz toga što sam slušao, počeo je da mi se stvara osećaj da se u našoj neposrednoj blizini prostire nekakav čudan svet. Ne znam kako izgleda, ni ko u njemu živi, ne znam kakav odnos prema nama imaju njegovi stanovnici, da li smo ravnodušni susedi, da li je naš ograničeni prostor nečija kolonija ili se tamo iza zidova pripremaju za rat. U to vreme sam počeo pažljivije da prisluškujem i anegdote koje su u institutskoj menzi prepričavali bibliotekari iz službe za izdavanje knjiga, a koje do tada uopšte nisam uzimao ozbiljno; bile su to zastrašujuće priče s čudnim stvorenjima po neistraženim zabitim uglovima biblioteka. Prepustio sam se tada prvi put lutanju ka tim zakukuljenim oblastima, gledao u hodnike koji su vodili u tamu, i govorio sebi: odmah sutradan krenuću na put, doći ću do kraja hodnika i nastaviću da hodam sve dalje, ali sam taj odlazak stalno odlagao, svakog dana sam sâm sebi govorio: ostaviću to za sutra, dok na kraju nisam prestao da razmišljam o tajni biblioteke, kao što sam prestao da mislim i na knjigu ukrašenu rubinima i na zli smeh crne ribe. Sad hodam oko ivica tamnih oblasti biblioteke skoro svakodnevno, a ka zloslutnim ustima hodnika i ne skrećem pogled, niti primećujem zavijanje koje se čuje iz njihovih dubina. Više ne osećam potrebu da pređem granicu, već je kasno da krećem na istraživačka putovanja.“

Ali ja sam već bio ispunjen željom da upoznam tajnu sveta iz kojeg je izronila knjiga u ljubičastom omotu, a

pripovedanje naučnog radnika samo je podsticalo moje nestrpljenje, uhvatio sam ga za rukav mantila i ubeđivao: „Ne, nije kasno, upravo sad je pravi trenutak, vreme je poraza i mirenja sa sudbinom, iz čega se rađa rešenost, a sneg, koji je svugde napadao, skoro je početak neverovatnog, pa nas i on zove na odlazak, sigurno ćemo na snežnom pokrivaču naći puno tragova fantastičnih stvorenja, tragova koji će nas dovesti do tajnih jazbina u dubinama grada, ostavite sve i pođite sa mnom, pođimo na put zajedno. Videćete da ćemo otkriti retke dragulje i prelepa čudovišta. A najvažnije: osećam da je tamo iza granice skrivena tajna našeg sveta, stvarno ćemo moći da živimo tek pošto se vratimo s druge strane. I ranije sam često imao osećaj da je matrica navika, koju stvara naš svet, kao ornament podnog mozaika u Knososu, čije iskidane linije kao da ocrtavaju putanju kretanja ritualnih plesača, maskiranih figura koje su već davno otišle: možemo da se nadamo da ćemo tamo iza granice najzad ugledati prvobitni ples, čiji trag predstavlja naš svet.“

„Ne, mislim da nema smisla odlaziti“, tiho je rekao. „Dragulji i čudovišta više me ne privlače. Čak i da se iza granice stvarno skriva izvor svih stvari našeg sveta, opet nikad ne bismo mogli da ga pojмимо, za nas ne bi mogao da ima ikakvog smisla. Za nas je smisljeno i razumljivo samo to što se kreće putevima našeg sveta, što prati linije našeg ornamenta iz Knososa, bilo ono trag igre uzvišenih bogova, ili zapis o teturanju pijanog demona. O prvobitnom plesu ne bismo bili u stanju da se izrazimo, pošto govorom ne možemo dosegnuti ono što je postojalo pre nastanka ornamenta, prvobitni ples na kraju krajeva ne bismo mogli ni da vidimo, pošto je gledanje do te mere čin urastao u mrežu poznatog i smi-

slenog da bi ono što se tim smislom ne napaja, za nas ostalo nevidljivo.“

„Ali, šta ćemo sa morskom zvezdom na tepihu, vagon-kapeli, s knjigom s tajanstvenim slovima?“ navaljivao sam. „S tim su se ipak ljudi našeg sveta susretali?“

„Te su stvari samo slučajno izbačene na našu obalu, njima smo na osnovu lažnih sličnosti sa sopstvenim iskustvom pridali nekakvo dopunsko značenje. Nad nama zaštitničku ruku drži brižno i lukavo božanstvo gramatike, koje zakriva lica čudovišta; kažemo: 'ta stvar je začuđujuća' i 'taj događaj je tajanstven', ali već na taj način strašno prisustvo stvari i događaja koji se opiru pogledu, čija se crna suština ne da ni sa čim uporediti, neprimetno oblačimo u pridev kao u staro iznošeno odelo, i na taj način im pridajemo mesto na svetu. Ništa se ne može učiniti, ko god da je nacrtao obrazac na podnom mozaiku, taj je obrazac naš zatvor i naš dom. Sasvim je moguće da je to trag odvratnog i strašnog plesa nekakvog sumanutog boga, ali i kad bismo o tome mogli nešto da saznamo, morali bismo i sami na isti način da poludimo: istinito i smisljeno za nas ne bi moglo da bude ništa osim onoga što je smisljeno u svetu tog ludila. Nemojte da se zanimajte za čudne knjige, koje vas podsećaju na granice našeg sveta, ne mogu vas one iz njega izvesti, jedino ga mogu iznutra razgrađivati. Granica našeg sveta je crta koja ima samo jednu stranu, nema puta iznutra napolje, i ne može ga ni biti.“